

Kedves Olvasóink!

Száz éve rendezték az első nemzetközi számi (lapp) kongresszust. A centenárium alkalmából az MTA BTK Néprajztudományi Intézete és a Károli Gáspár Református Egyetem konferenciát rendezett 2017. február 24-én a KRE BTK Dóza Gyógyúti épületében *Magyarok a számitatásban* címmel. A konferencia a számmal foglalkozó kutatokat hívta össze több tudományterületről, így a program néprajzi – kulturális antropológiai, nyelvészeti és irodalomtudományi témákat fűzött össze. Ezeknek az előadásoknak a tanulmányát bővített feldolgozását adja közre a Finnugor Világ ez évi első száma, amely a centenárium tiszteletére számi tematikus tanulmánykötet formájában jelenik meg, amelyért ezúton mondunk köszönetet a Regnyit Társaságnak a szervezők (Domokos Johanna és Tamás Ildikó) és az előadók (Domokos Johanna, G. Bogár Edit, Németh Petra, Tamás Ildikó, Tóth Anikó, Nikolett, Matcsák Sándor és Tjallinger Gábor) nevében.

Elisa Laula Renberg és a „számi nemzeti nap”

Az első össz-számi politikai törekvések elsősorban a XX. század második évtizedéhez köthetők. A korszak kiemelkedő személyisége, a svédországi számi Elisa Laula Renberg (1877–1931) intenzív politikai szerepvállalása alapozta meg az 1917. február 6-án összehívott első nemzetközi számi találkozó, amelyre Trondheimben került sor. Ezt a dátumot tekintik a számiak a nyelvi, kulturális és politikai revitalizációjuk folyamataiban az első fontos lépésnek.

Az Astrid Båhl számi művész által tervezett zászlót és a nemzeti himnusz, Isak Saba költeményét 1986. február 6-án fogadták el és tették hivatalossá. Napjainkra a számi revitalizáció eredményességének látványos megnyilvánulása a „Lappföldön” mindenfelé szembetűnő számi nyelvű feliratok, számi zászlók és a viseletet hordó emberek. Bár a területi autonómia a számiaknak elérhetetlen, a zászló és a számi ruha kék, piros, sárga és zöld színei jelzik a számiak szimbolikus tér(vissza)foglalását, jogaik érvényesítésének igényét. A XX. század első harmadában kialakított számi irányelvek később az őslakos népek jogaiért folytatott nemzetközi szintű politikai vitákban is központi jelentőségűvé váltak.

A skandináv államokban először 1992 óta ünneplik a számi nemzeti napot, a trondheimi találkozóra emlékezve, február 6-án.

* *

Tamás Ildikó

Lapunknak ezt a számát Tamás Ildikó szerkesztette. Köszönet gondos munkájáért. Itt hívom fel olvasóink figyelmét, hogy továbbra is számíthatunk személyi jövedelemadóink 1%-ára. A fel. szerk.

Adószámunk: 19664314-1-13

Lapp csoportoktól a számi nemzetig

Az egységes arculat és a sokszínűség dialektikája

Máig tartja magát az az elképzelés (a skandináv országokban is), hogy a számiak egy meglehetősen egységes arculatú nép, természet-közel életvitelűk a réntartásra épül, és „ősi” „jajkai” énekeiknek (Mahnisen 2004). A homogenizáló gondolkodás egyáltalán nem meglepő, a szuverén nemzetekkel és az autonómiával nem rendelkező kisebbségekkel kapcsolatban ugyanúgy megfogalmazódnak a külső azonosítás kevésbé ányagt kategóriái. A számiak Észak-Európa peremvidékén körülbelül 1500–2000 km hosszú és 200–400 km széles területen élnek (Bereczki 2000: 73). *Sápmi*-t („Számföld”-et), azaz a számiak által lakott sártó alakú térséget négy ország határai szelik keresztül. Skandináviában ma kb. 70–100 ezer közé teszik a számi identitástűk létszámát. Norvégia területén alkotják a legnagyobb kisebbséget, a számiak több mint fele itt él (Aikio 2003: 35). A teljes lélekszám kisebb fele képviseli a másik három ország számi lakosságát, többségük Svédországban és Finnországban él. Oroszországban pedig mára alig 2000 a számiak lélekszáma (Stepien 2009: 75). A számi csoportok tagozódása a XIX. századig az ökológiai adottságokhoz és a rének vándorlási útvonalaikhoz igazodó szűdár¹ szerint alakult. Ezek a területi egységek a tengerparttól a szárazföld belseje felé, egymás mellett sávok formájában álltak össze nyelvi, gazdasági és kulturális szempontból is egységessé tekinthető régiókká. A számiak maguk is a több szádból álló régiók közötti különbségeket tartották az elkülönültség határainak, amelynek legnyilvánvalóbb bizonyítéka a nyelvjárások alakulása. A kijelölt útvonalakhoz kötődő, sokszor feszített tempót diktáló vándorlás miatt a kapcsolattartás csak a szomszédos régiókra terjedt ki, a távolabbi számiak így egymás életéről csak többszöriösen áttekintés információjukkal rendelkeztek, ám a hírek a második világháború időszakától előtérbe kerültek a teljes, számiak által lakott földrajzi térséget (Lehtola 2010: 58). A számiak külső elnevezései között a legelterjedtebbek a finn és a lapp (amelyek a legkorábbi tudósításokból ismertek).³ Az utóbbi a XIX–XX. század közepéig szinte kizárólagos külső megnevezése maradt a számiaknak. Az északon

¹ A jöklálás a számiak életének minden területét átható éneklésgyomány, amely magában hordozza a szent és a profán szimbólumok sok jellegzetességét, használati köre pedig jóval meghaladja azt, amit általában a népdalokhoz vagy a szertartási énekekhez kapcsolhatunk. Számos funkcióval rendelkezik: például a szórakozás kedvéért, a kommunikáció eszköze, az identitás kifejezője. A jöjka a számiak társadalmának és környezetének oszálvódására, azonosítására is szolgáló rendszer, a lapasznalok, a világról szerzett ismeretek egyfajta foglalata, amelyben ütköztetik és kifejezésre nyert életfelfogásuk (Tamás 2007).

² A számiak az egyes számi csoportok létszámához (50–500 fő), szükségleteikhez és a környezeti adta természetes határhoz igazodó területi egységek voltak, amelyeknek a régi szállás volt a központjuk. A régi szálláson volt együt a teljes száda-közösség, az enyhébb évszakokban családokként külön éltek, vadászni, halászni és/vagy vándorolni a rénekkel (Nikkiläjärv 2003: 114–121).

³ A finn és a lapp mint külső elnevezések több korai forrásban megtalálhatók (Tamás 2007: 31), és a földrajzi nevek (mint a finnországi Lappi és a norvégiai Finnmark) máig őrzik.

pejoratív konnotációkkal is terhes lapp szót az óslakosok mára sikeresen kiszorították a hivatalos használatból, helyette a belső számi elnevezés az elfogadott.⁴ A történeti forrásokban mindenestre a lapp megnevezés dominál, leggyakrabban a földrajzi elhelyezkedésre vagy életmódra utaló jelzőkkel kiegészítve, tehát az erős tagoltság az alapos megfigyelőktől származó korai leírásokban is megjelenik már, például: erdei lapp, hegyi lapp, folyami lapp, keleti lapp, réntartó lapp stb. (Lehtola 2010: 10)⁵ Ezek a megnevezések elsősorban utazótól, hírtérítőktől származnak. Később, amikor a számiak a nyelvészeti és néprajzi kutatások látóterébe kerültek, újabb és újabb csoportosítási lehetőségek adódtak, amelyeket részben maguk a számiak is fontosnak tartottak, míg másoknak inkább a tudomány szempontjából volt jelentősége. A számiak között is számon tartott megkülönböztető jegyek a hagyományoknak tartott számi foglalkozások (életmód) mellett a nyelv és a viselet. A földrajzi és társadalmi tagolódást tükröző népviseletek a szó szoros értelmében sokszínűvé teszik a képet, és fontos szerepet játszanak a számiak belső és külső reprezentációjában is. A hatalmas területen szétszóródó alacsony lélekszám történeti hozadéka a tíz, egymástól nagy eltéréseket mutató dialektus, amelyek jó része mára a kritikus mértékben veszélyeztetett nyelvek közé tartozik.⁶ A nyelvi sokszínűség fokozza, de más problémákat is felvet az a tény, hogy a számiak négy ország területén élnek. Sokuk ennek ellenére nem kétnyelvű, bár számuknak vallják magukat, a több nemzedéken át tiltott anyanyelvhazánál következtében csak az adott ország hivatalos nyelvét beszélik. A kétnyelvűség, illetve a gyakran (elsősorban a hármas határok közelében) három nyelvre is kiterjedő kompetencia pedig azzal a „feloldalassággal” járulhat, hogy a számi nyelvet csak a szóbeliségben használják, az írásbeliségük a norvég, finn, svéd vagy orosz nyelvhez kötődik.⁷ A számi „nyelvi fészék” programoknak és az anyanyelvi oktatásnak köszönhetően a fiatalok körében már egyre inkább alapkézséggé válik a számi nyelven írás és olvasás, az idősebb nemzedékekre ez kevésbé jellemző. Azokra a számiakra, akik felnőtt korban

⁴ A lapp szó manapság kifejezetten udvariasan, sőt sértő a skandináv országokban, és már nem „politikailag korrekt” kifejezés távolabbi országokban sem, ami a külső elnevezések megváltoztatását, és a belső elnevezés, a számi szó beemelését okozza a különböző nyelvekbe. Így a magyarba is a XXI. században.

⁵ A XX. század elejéig a számi túlnyomó többsége réntartással foglalkozott, míg a fjordok, a folyó- és tóvidékek lakói elsősorban halászként. Ezek azok a fő tevékenységek, amelyek mentén már a korai források (Tamás 2007: 30–32) is elkülönítik a jellegzetes számi csoportokat: a tengeri lapokat halászközösségeként, a hegyi vagy erdei lapokat pedig réngazda csoportokként mutatják be. A két fő gazdasági ágazat kiegészülhetett a vadászattal, a gyűjtögetéssel, kisebb részben a földműveléssel és a kézművességgel is.

⁶ vö.: <http://mulanqueagesindanger.eu/nyelvek-islajla/>

⁷ Ezt erősítik meg saját tereptapasztalataim is a norvégiai és finnországi számi településeken (1999-ben majd 2014-ben). Kautokimóban pl. egy Mátet nevű idős nő, aki folyókonan beszél a számi mellett három másik nyelven, arra kéri, hogy ha írok neki, norvégul vagy angolul írjak, utóbbi a lányai le tudják fordítani neki, az ő olvasni tudása ugyanis a norvégia korlátozódik. Bár 1978 óta van egységesített, hivatalos írásbelisége az északi számiaknak, sem a 75 éves hölgy, sem a lányai nem imádkolnak anyanyelvükön, csak az iskolában tanult norvég és angol nyelv jelent az írásbeli kommunikáció lehetőségét.

és második nyelvként tanulják meg saját nyelvüket, gyakran jellemző, hogy nem a saját területük nyelvjárását, hanem a központi, északi számi⁸ dialektust tudják vagy használniuk inkább. Ennek az oka, hogy – bár több nyelvjárásnak van hivatalos írásbelisége és média-reprezentációja – egyre inkább megfigyelhető az északi számi tétődtatás (Tamás 2001: 619–628). Az északi számi tehát a nemzeti nyelv pozíciójába került, míg a többi nyelvjárás kisebbségi (kisebbség a kisebbségben) státuszba. Természetesen a folklorizációs folyamatok is megvannak a maguk egyedi jellemzőit kialakított régiói, amelyekre időnként jelentős hatást gyakoroltak a különböző etnikus kapcsolatok.⁹ A XX. század második felétől kezdve a számi életvitele nagyban átalakult, így mára ebben a tekintetben még jelentősebb különbségek mutatkoznak. A számiak tekintélyes része városi lakóvá¹⁰ lett, és sokan, akik szívesen foglalkoznak volna tovább réntartással, kényszerűségből polgári foglalkozásokat választottak. A „kulturális különbségek kommunikálásának” (Ertiksen 2008: 41) visszaszorulásával a különbségek (játszólag) csökkenni kezdtek a számiak és a többségi lakosság között, és egyidejűleg megindult a számiséget jellemző markáns karakterek szétüledése, feloldódása. Ennek ellenére a rénszarvasatartás a „számi lét” külső és belső megfigyelésmódjában máig központi jelentőséggel bír. Svédországban és Norvégiaiban törvény biztosítja az óslakosok monopóliumhelyzetét ebben az ágazatban. Finnországban azonban már csak a számi lakosság 20%-a foglalkozik rénnyel, Oroszországban még kevesebben (Lehtola 2010: 10). A dinamikus átalakulás ellenére máig jellemzőek a számiakat „miszifikáló” (nem csak) külső diskurzusok, amelyeket az óslakos népekkel kapcsolatos globális diskurzus is erősít. Ezekben a modern élettel távoli, archaikus természetű lét állandósult képei (sátor, rénszarvas, sámánbőb) dominálnak, máig összefonódva az elmaradottsággal, alacsonyabb-rendiséggel és hasonló negatív stereotípiákkal. Ez azt is jelenti, hogy számi csoportok közötti eltérések az őket a norvég, svéd, finn és orosz lakosságtól elkülönítő, sokkal markánsabb különbségek mellett jelenlételemné törpülnek, vagyis a külső – a témában közvetlen és elmélyült ismeretekkel nem bíró – szemléltő számára a kép meglehetősen egyszerűsnek tűnik. A számi valóság kaleidoszkóp-szerű, földrajzilag, nyelvtanilag, kulturálisan és gazdasági szempontból is sokféle. A sokszínűséget bonyolítja a jogszabályok, amelyek ország-

⁸ A számi csoportok és nyelvjárások nevében az északi és déli jelzők körölet nélküli írásmódját használom, míg a kötőjeles változatok (eltérő jelentésaitománnyal) a földrajzi megnevezésekben szerepelnek.

⁹ Jól példázza ezt a jóikahagyomány fejlődése, amely területenként jelentős eltéréseket mutat. Míg a központi, északi számi régió jóikái – zeneileg és a szövegek tekintetében is – élesen elkülönülnek a környező svéd, norvég vagy finn népzeneitől, a délebbi területiek zenei világát már erősen befolyásolta a svéd népdalkincs, a keleti területeken jellemző hosszú szövegekre pedig minden bizonnyal hatott a karjalai epikus hagyomány (Tamás 2007, 2013).

¹⁰ Az északi és a déli városok között hatalmas különbségek vannak. Bár a déli nagyvárosokban (pl. Oslóban, Helsinkiben) is jelentős a számi létszáma, többségük az alapvetően falusias jellegű, kis lélekszámú északi kisvárosokban és falvakban él. Emellett a réntartó lakosság részben megmaradt a kétállású, nyáron szinte teljes falvak vidékére, lakóik a nyári szállásokra költöznek sátraikkal, hogy az állattáplálékot közelében legyenek.

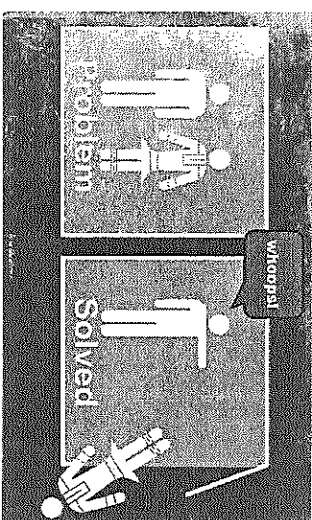
gonként más és más kritériumok szerint határozzák meg azt, ki tekinthető hivatalosan számnak.¹¹

A számi emberekben ma mégis közös a leglátványosabb régiókat is összekötő pánszámi identitásúdat. Ehhez a – XX. század közepétől egyre erőteljesebben fellépő – számi értelmisség tudatos és összehangolt működésére volt szükség. A revitalizációt elindító mozgalom fontos kérdésfelvetései azon alapultak, hogy a számi hogyan határozhatják meg magukat, szűkebb és tágabb közösségeiket a modern világban, továbbá miben mutakoznak az általuk fontosnak tartott nemzeti sajátosságok. A széles tömegeket elérő kommunikációhoz pedig meg kellett találni azokat a – sokszínűségből merítő, mégis egységessé korlácsolható – központi szimbólumokat, amelyek hordozzák a számi által sugározni kívánt (és időnként a kívülrőlők által elvárt) képet. A számi politikai és kulturális érdekei azt kívánják, hogy a sokféleség számonartása és fenntartása mellett nemzeti érvényű jelképeket konstruáljanak (Hobbsawm 1990, 1997; Hobbsawm – Rangars 1983). Ezeknek a szimbólumoknak a kialakítása természetesen módon bizonyos területek nyelvi és kulturális jellemzőinek kiragadását eredményezte, amelyek mint preferenciák, a teljes számi közösség számára elfogadottá kellet, hogy váljanak. Ilyen kiemelések a teljes számi lakosságra a hétköznapiakban és hivatalosan használatos *sámi* ('számi') népnév, illetve az általuk lakott terület a *Sámi* ('Számi föld') neve is, amelyek az északi dialektus szavai. A nemzeti konstrukció általában együtt jár a hangsúlyozni kívánt jellegzetességeket esszenciálisan hordozó csoportok (és helyek) kiválasztásával, illetve az ilyen csoportok (a számi esetében az északi, réntartó közösségek) léte határozza meg egyáltalán azt, hogy milyen jelképeket lehet vagy érdemes kiemelni. A négy nemzetiállamban való kisebbségi lét így egyrésztől összekapcsolódott egy új fajta („Számi földön” belüli) centrum–periféria jelleggel, másrészt egy új, „globális” – az őslakos státussal rendelkező népeket összekötő – szolidaritás részévé vált. Így legalább háromféle viszonyrendszert kell figyelembe venni a szimbólumok értelmezésében: *nemzetiállam–kisebbség, pánszámisság–számi csoportok* (a központi északi számi csoporttól „a kisebbség kisebbsége” pozíciójú csoportokig) és *számi–őslakos népek*. A számi önmeghatározás alakulásának megértéséhez ezért szükséges egy rövid történeti kitekintés.

A nemzetiállam–kisebbség reláció. Történeti áttekintés

Bár történelmünk folyamán önálló államot soha nem alkottak, a számi a XVIII. század elejétől hatalmas területet népesítettek be, területük a mai napig jóval délebbre is kiterjedt. A ciklikus vándorlás, és az ezzel járó határátlépések miatt a történelem során gyakran többféle keletet adott fizetnie. A XVII. századtól a svéd uralom egyre drasztikusabban avatkozott a számi életébe, gyakran kártalanítás nélkül vetett el földterületeket. A XIX. század elején a norvég–orsz határ pontos kijelölése minden

korábbi negatívabb hatással volt a nomadizáló számikra, mivel a csordákat télen a szárazföld belsejében tartották, míg nyáron a fjordok vidékére terelték őket, így azonban megszűnt a szabad mozgásuk a térségben. Bár templomok már a XVI. században is épültek Lapföldön, a hitérítés legeredményesebb időszak a XIX. század második fele volt. Az 1840-től kibontakozó, Lars Levi Laestadius (1800–1861) által vezetett puritán lutheránus mozgalom komoly eredményeket ért el. A szamanizációt, és a kívülrőlők által üldöngnek tekintett jóllakást a vallási és világi vezetők egyaránt büntették. A női viselet egyes darabjai is tiltólistára kerültek, elsősorban a *lådjogahpir*, egy sarló formájú, belső merítékes fejfedő (Solbakk – Solbakk 2005: 111). Ez utóbbi az elkövetett sánandobokkal együtt máglyákba rakva, nyilvánosan égették el a lelkészek.¹² A politikai és vallási korlátozások, a megfélemlítés és a gazdasági ellehetetlenítés ellen próbálták lázadni, az egymástól elszigetelt, kis létszámú felkeléseket azonban leverték, a vezetőket kivégezték vagy bebörtönözték, amely még inkább félelmet kellett, és egyre zárkózottabbá tette a számikat. A XX. század eseményei, egészen a század utolsó harmadig nem hoztak enyhülést, sőt a körülmények sok tekintetben tovább romlottak. A számi területre egyre szűkült, a norvég és svéd kormányzatok politika soha nem látott drasztikus eszközök bevetésével próbálta asszimilálni a számikat. Nemcsak társadalmi presztízvesztéséig, diszkriminációtól kellett tartaniuk a számi identitásukhoz ragaszkodó embereknek. Anyanyelvüket nyilvánosan nem használhatták, és minden, ami a számi léthöz kötődött, stigmatizálttá vált. Alsórendűségüket Svédországban tudományosan is próbálták igazolni a rasszbiológiai vizsgálatok céljából felállított intézetekben, a legfrissebb (legfrissebb) Uppsalaiban működött (Björklund 2000) az 1970-es évekig. Mindez olyan konkrét intézkedésekkel is párosult, mint a sterilizálás.

1. kép¹³

¹² Ezt a témát dolgozza fel a 2015-ös számi filmsztrávilón bemutatott *Iðisilba* (Burning Sun) című kisfilm Ken Are Bonjo rendezésében (<http://www.isil.no/en/resources/pdf/7SamStories.pdf>).

¹³ Forrás: <http://www.edl.fimtek.phpwmeu/938-art-is-my-activism> (Utolsó letöltés: 2016.11.22.). A Suohpan-teror 'Piasszo/pányva + terror' nevei viselő, képzőművészekből álló kör egyik plakátja, amely a számi ellen irányult politikai intézkedéseknek állít szembe. Saját megfogalmazásuk szerint a művészet eszközeivel tiltakoznak a számi jogait, érdekeit sértő politikai, gazdasági döntések ellen. (<https://www.facebook.com/suohpanterror/>)

¹¹ Erre utalnak Aagot Vinterbo-Hohr (1936–) norvégiai számi költő következő sorai: „nagyapák / ezernyelvűek / klencenben születtek / nagyanyja ezernyelvűek / szülőik ezernyelvűek / nagyanyja / anyanyelv / befűlve négy nemzedéken át // történelem szerint: / ő nem számi”. (Fordította: Domokos Johanna, Domokos 2003: 19)

A röviden ismertett körülményeknek köszönhetően a XX. század közepére a számi lét alapvető megnyilvánulásai (nyelv, viselet, sátor) mint az alacsonyabb rendűség szinonimái sokfelé eltűntek (legálábbis a nyilvános szférában). A vegyes lakosságú területeket, főként, ahol a számiak kisebbségben voltak az anyanyelv, a jóllakás vagy a számi viselet kizárólag az otthonok falai között, a kívülállók szeme elől gondosan elrejtve őrzött dolgokká váltak. Mindez a számi identitás mély válságához, illetve a kívülről demonstrált és belülről megélt identitások tudatos változtatásához vezetett. Az asszimiláció elősegítése céljából kialakított iskolarendszer hatására a számiak körében általánossá vált az írni-olvasni tudás, amely előfeltétele volt az érdekérvényesítési képességnek. Az asszimiláció eszközrendszerébe tehát: a számi nyelvhasználat tilása, a társadalmi szerkezetbe norvégként, svédként vagy finnként való kötelező beintegrálódás egy olyan jártasságot adott a számiaknak, amely később lehetővé tette, hogy hatékonyan képviseljék saját politikai céljait. Megtanulták a nacionalizmus és a túlélés kortárs eszközárát, és a hatalmi diskurzusok megismerése lett a túlélés egyik záloga. A svéd és finn elnyomás ettől annyiban különbözött, hogy a számiak beolvadása („svédesítése” vagy „finnesítése”) helyett itt a kirekesztésket célozza a politika. „*Lapp skall vara lapp*” (a lapp maradjon is lapp) jelmondat a pejoratív jelentésárnyalatú külső elnevezéssel együtt azt sugallta, hogy a számiak alkalmatlanok arra, hogy a társadalom egyenrangú tagjaivá váljanak (Grundsten 2010: 21). A számiak minden nehézség ellenére, és részben a nemzetközi őslakos-politika új trendjeinek köszönhetően jelentős eredményeket értek el. A XX. század második felében a skandináv államokban sorra alakultak a számi parlamentek: 1973. november 9-én Finnországban, 1989. október 9-én Norvégiában és 1993. január 1-én Svédországban. 1956-ban megalapították a Számi Tanácsot (*Sámiráđđi*), egy norvégiai központi mlkötő pánszámi szervezetet, amely támogatja és képviseli a világ bármely területén élő számiakat. A megfelelő politikai-társadalmi diskurzusban megszerzett jártasság önmagában nem lett volna elegendő. A kulturális újjászületéshez, az etnikai identitás revitalizációjához olyan fontos szimbólumokra volt szükség amelyek a hagyományos számi társadalomban betöltött központi szerepük, multivokális jellegük miatt a túlélési stratégia fókuszába kerülhettek.

A „pán-” diskurzusok

A ma minden tekintetben központi szereppel bíró, észak-norvégiai régió, Finnmark ad helyet minden fontos számi politikai és kulturális intézménynek. Erdemes módon a korai össz-számi politikai törekvések mégis a délebbi régiókból indultak ki. A XX. század első éveiben, 1904 és 1911 között a déli-számi területeken létrehozott intézmények, szervezetek voltak a későbbi, nagyobb tömegeket megszólító mozgalmak előfutárai. Törekvéseik elsősorban szociális és kulturális jellegűek voltak. A korszak kiemelkedő személyisége, a svédországi számi Elsa Laula (1877–1931) már a század elején megkezdett, intenzív politikai szerepvállalása alapozta meg az 1917-ben összehívott első nemzetközi számi találkozót, amelyre Trondheimben került sor, február 6-án. Ezt követően még három másik, úttörő jelentőségű találkozó jött létre 1937-ig. A XX. század első harmadában kialakított számi irányelvek később az őslakos népek jogaiért folytatott nemzetközi szintű politikai vitákban is központi jelentőségűvé

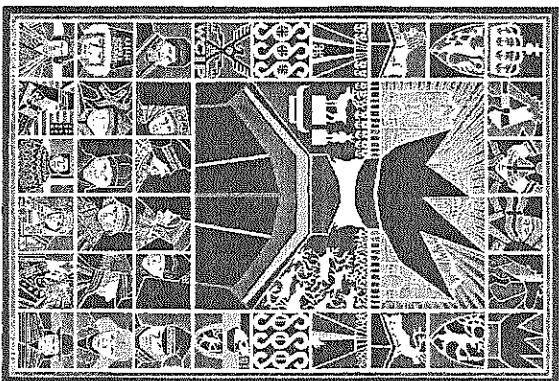
váltak (Hilder 2015: 23–15). Szintén a déli területekről indult ki a kisebbségi összefogás második hulláma, amikor a második világháború során a északi területek evakuálása miatt a különböző számi csoportokat a nyugat-finnországi Ostrobothnia tartományba költöztették. Így az egyébként egymástól alig tudó, messzire szétszóródott számi csoportok egyszerre kis területre összehátravá váltak magukat, ami kedvező feltételeket teremtett az összetartozáshoz (Lehtola 2010: 54–55, 58). Az éppen kibontakozó számi mozgalmakat a második világháború, és az azt is túlélő szociáldarwinizmus térdhódítása sem tudta már megfékezni. 1947-ben a számi réntartók megalapították saját érdekvédelmi szervezetüket, majd kilenc évvel később megalakult az Északi Számi Tanács a különböző országokban és régiókban élő számiak egyesítésének céljával. Ekkor fogalmazódott meg visszavonhatatlannul az egységes számi nemzet gondolata, amely, bár saját országhatárokkal nem rendelkezik, az évszázadok óta lakott területeire, kultúrájára jogot formálhat. A számiak e téma nemzetközi felmerülésétől kezdve fontos résztvevői lettek a nemzetközi tárgyalásoknak az őslakos ügyekben. Közben egyre nagyobb enyhítést lehetett tapasztalni a számiak ellen irányuló asszimilációs törekvésekben. Az igazán fontos fordulat 1979-ben következett be az északi Alta-folyó szabályozása, és vízierőmű építése elleni tüntetés következtében. A tiltakozás abból a szempontból sikertelen volt, hogy az erőmű építését nem tudták megakadályozni, azonban volt pozitív hozadéka is: a figyelem minden korábbinál erősebben irányult a számiak jogaira, az északi területek problémáira, ezzel együtt a környezetvédelemre. Részen a Norvégiában elnyert pozícióknak köszönhetően a számiak fontos szerepet játszottak és játszanak a legjelentősebb nemzetközi fórumokon (WCIP, IWGIA) a kisebbségi és őslakos ügyek megoldását, az érintett népek kompenzációját, rehabilitációját célzó intézkedések területén.¹⁴ Az őslakosok területi jogaira is kiterjedő ILO 169-es konvenció ratifikálását eddig Norvégiában sikerült csak megvalósítani, a többi országban nem.

A számiak relatív önrendelkezése ellenére a külső elvárásoktól (ezzel együtt bizonyos sztereotípiáktól), és a globális diskurzusoktól való elszakadás természetesen nem valósult meg. Az őslakos fogalom továbbra is erőteljesen kötődik a premódern, a természettel összhangban élő, „pogány” ember képéhez (Pentikänen 1996; Gaski 2003; Sven – Rydving 2003; Graff 2007). A föld őslakos népeivel való közös nevezőt maguk a számiak is fontosnak tartják. Nemzetközi politikai és kulturális kapcsolataikban hangúlyos a történelem során hozzájuk hasonlóan elnyomott népekkel való közösség vállalása. Ahogy az a számi revitalizáció elindítójának, Nils-Alarik Valkeapäänek (és még számos északi írónak és politikusnak) a nyilatkozataiban többször is megfogalmazódott: a számiak hangja önmagában alig hallható, de más őslakos népekkel összefogva egy nagy és erős közösséget alkotnak, akikre már odafigyel a világ.¹⁵ Ez az elképzelés nyer gyakran képi kifejezést a kulturális rendezvények

¹⁴ A 2002-ben az ENSZ egészre adott megalakult Őslakos Ügyek Állandó Fórumának első elnöke Ole Henrik Magga, a norvégiai Számi Parlament elnöke volt (Steppen 2009: 87).

¹⁵ A róla készült portréfilm, a *Váimmuan lea biigga* (A szivenben van az otthonom) a youtube-on is elérhető. Ebben a kifestmény többször is megfogalmazódik a pánőslakos összetartozás fontossága: <https://www.youtube.com/watch?v=aDeWVwmeVE>

dekorációjában, és Arvid Sveen, Hans Ragnar Mathisen és sok más számi képzőművész alkotásaiban. Ebben a gondolkodásmódban gyakran a kereszténység is imperialis hódító hatalomként jelenik meg, részben ennek köszönhető, hogy a kereszténység előtti világkép, a samaniizmushoz kötött jelképek meghátráltak a számi diskurzusokban.¹⁶ A természeti nép képzete „elválasztóerő” összekapcsolódik egyfajta „természeti világképpel”, amely nemcsak a történelmi diskurzusokból merül, hanem a kortárs, a modernizáció vívmányait, a környezetszennyezést elhírlő globális kommunikációban és az újpogány tudás-regiszterekben újabb megerősítést kap (Hilder 2015: 109–148). A pánszámi identitáskonstrukció tehát (szintén) erősen összekötődik a természeti, samanisztikus és mitikus jelképrendszerrel, ami egyfajta közös nevezőként más őslakos népekkel is megfigyelhető, például a szintén nagyon heterogén összetételű észak-amerikai indián törzsek pámindian szellemiségének kialakításában (Sz. Kristóf 2007: 153–172).

Arvid Sveen képe¹⁷ az őslakos szolidaritásról és a számi nemzeti törekvésről.

¹⁶ A samanisztikus jelképek kiemelt, „kirakati-jellegű” interpretációjának egyik oka „megmutatókiosztás kényszere” (Biró 1996: 247), azaz olyan dolgoknak a felmutatása, amelyeket korábban a gyarmatosítók tűzzel-vassal írtottak. A számsíghoz kapcsolódó szimbólumok a legváltozékentalan, túléltére képes nép képét is magukban hordozzák, ennek egyértelmű megfogalmazását tartalmazza a svédországi számi énekesnő, Sofia Jannok egyik videoklipje, amelynek záró képein egy graffiti látható számi nyelvű felirattal: „LEAT DÅS ALN” (még itt vagyunk!). A videoklip forrása: <https://www.youtube.com/watch?v=H13WV7UkgA>

¹⁷ A kép forrása: <http://realitatorum.no/antiken/audos/2014/02/asdfig>

A bemutatott folyamatok és események, a délebbi területek erőteljesebb asszimilációja, a keleti (Kola-félszigeti) számi korlátozott kisebbségi jogai végül a norvégiai északi számiak politikai-kulturális megerősödéséhez vezettek, amellyel öhatárral létrejött a számi farsadalom központ-periféria jellegű új mintázata.¹⁸ Az északi számi régiók önállóváadását segítette az őslakos kisebbségnek a státusban lakott, stratégiaiilag fontos skandináv területektől való hatalmas földrajzi távolsága is. A „messzi észak” egzotikus elképzelése idővel a turizmus fellendülését is magával hozta. Lappföldre menni egyszerre jelentett egy képzeletbeli utazást a múltba, és egy nehézségekkel, kihívásokkal teli, mégis idilli, érintetlen természet megtapasztalását, amelynek díszletei voltak a rétek, és az azokat telerítő, színes viseletet hordó emberek.¹⁹ Mindezek hozadékaként a nemzetállamok szemszögéből perifériának számító észak a számi revitalizációnak kitüntetett központja lett. Így a legfontosabb szimbólumok is ebből a központi régióból indultak útjukra. Az első zászlót, amelyet az 1970-es évek elejétől 1986-ig használtak, tulajdonképpen a hagyományosan réntartó, északi számi dialektust beszélő csoportok képviselői színei és miniatúra ihlették: a legszeleesebb kék sáv a ruha alapszíne, míg a keskeny sárga, és a valamilyen szélesebb piros sáv a ruha mell- és vállrészének, valamint szegélyeinek díszítését adja vissza (Björklund 2000: 279). A délebbi, elsősorban svéd területekre jellemző viseletekben megjelenő jellegzetes zöld díszítő szín csak az 1986-ban elfogadott zászlón jelent meg negyedik sávként. A pánszámi célkitűzés a központi jelképeken túl az emblematikus sztervezetek, társulások, például a három ország számaiból összeálló számi focicsapat, vagy a számi körus összetételében is megnyilvánul. A körus tagsága mind a négy országra kiterjed, és működése sem köthető egyetlen területi bázishoz, hanem több nyelvjárási központ között „vándorol”, és honlapjukon magukat mushikka nomádat-nak, a zene vándorainak is nevezik.²⁰

A számi zászló kontextusai

A számi nemzetet ma szimbolizáló zászlót először 1979-ben használták az észak-norvégiai Alta folyóra tervezett vízi erőmű megépítése elleni tiltakozások során. Hivatalossá 1986-ban vált, az első össz-számi tanácskozás (1917. február 6.) jubileumán, a 13. Számi Konferencián, Åre-ban (Näkkäljårvä 2003: 21). A különböző függőleges sávokból, és az azokat összekötő körből álló zászló sokféle jelentést hordoz. A négy sáv jelképezi a négy ország területén élő számi csoportokat, az átölelő kör pedig a szélszaktíotosságot ellensúlyozó köteleket. A négy szín a hagyományos viselet színvilágát (és egyben a saiki fényeket) jeleníti meg. A zászló köre sokszoros szimból-

¹⁸ A skandináv országokban a számi jogok képviselője Norvégiában a legteljesebb. Svédországban elsősorban a számi foglalkozások védelme és támogatása kiemelt. Ebben a két országban a réntartás kizárólagos joga a számiaké. Finnországban és Oroszországban (annak ellenére, hogy az első számi parlament Finnországban alakult meg) a számiak lehetőségeit jóval korlátozottabbnak.

¹⁹ A korábban szintén hangstúpos halászat sokkal kevésbé volt alkalmas arra, hogy alapja legyen egy oppozíciónak, ezért identitás-reprezentációs szerepe visszaszorult.

²⁰ A honlap címe: <http://www.samiinternet.com/mushikka-nomacactactact.html>

lum: az egységen túl jelképe a Napnak és a Holdnak, a hagyományos lakósfőtor fűsnyílásának, a sámándobnak és a hagyományos, ciklikusságra épülő vándorló életmódnak (Nakkajärvi 2003: 21).²¹ Ezzel összefüggésben a két és a vörös félkört nemcsak az égiesekre utal, hanem a téli és nyári szállásokat használó számiak „kétlakságára” is. A zászlóval kapcsolatos ideológiában tehát erősen összekapcsolódik a vizuális és a verbális szimbolika. Erre utal az is, hogy az Astrid Båhi számi művész által tervezett zászlót és a nemzeti himnusz szövegét egyszerre fogadják el és tették hivatalossá. A zászló jelképei valóban sűrű irodalmi és népköltészeti szövegháló fönja körbe. A számiak és az északi fény teremtetéséről szóló prózai folklór-szövegekben, továbbá az epikus jöklökben újra és újra megjelenő szüzé szerint a számiak a Nap fia, akik a Nap járásának megfelelően, ciklikus vándorlás szerint éltek az életüket (Gaski 2003). Az Isak Saba által írt *Sámi sogá lavlla*, azaz „számi nemzeti himnusz” szövege, részben ebből a hagyományból merít, amikor a számiakat „*Nap-faknak fénys sorja*”-ként írja le.²² A zászló szimbólumai tehát a számi szöveghagyományával és tárgyi kultúrával is szoros kapcsolatban vannak: elsősorban a viselet színvilágával és a sámándob forma- és motívumkészletével. A zászló színei a téli viselet (szőrével kifelé fordított bunda) színes (kék, sárga, piros, zöld) szalagdíszében is megfigyelhetők, elsősorban a nyári viseletet jelenítik meg. Utóbbi – a férfiak és nők esetében egyaránt – elsősorban két posztóbból készül, a ruha peremét és a nyakkivágást színes – piros, sárga és zöld – csíkokkal, valamint geometrikus mintákkal díszítik.

A kör motívummal kapcsolatban már említettem tárgyi relevanciákat, fontos még kiemelni, hogy – a már régóta csupán múzeális tárgyként ismert – sámándobokon a Nap mindig központi szimbólumként jelenik meg. Összevetve az északi országok és kisbbségek zászlóit, a színekben mutatnak csak eltérést, a keresztet tartalmazó sablonban nem. Első ránézésre a számi zászló szakít ezzel a skandináv hagyományal. Azonban, ha a zászló arányait, elsősorban a két keskeny sáv elhelyezését is figyelembe vesszük, látható, hogy a skandináv zászlókkal mégis van átfedés. A körrel áthúzott sáv(ok) a kereszt-motívummal való opozícióként is értelmezhetők.

Ezt tükrözik azok a számi vélemények is, amelyek a központi szimbolikus nyelvezettel nem értenek egyet. A *Ságar* számi folyóiratban meglehetősen provokatív címmel jelent meg egy riport: „*The Sámi Flag is Ugly and Full of Occult Symbols*”.²³ A nyilatkozó számi lelkes elítéli a zászlón megjelenő Napot, Holdat és a sámándobot egy-

²¹ A tent bemutatott szimbolika sűrített megfogalmazását adja a következő Válcseppá versszéklet: „*muopjuvtt / vándorlón / fűsnyílásban a hold / sarki fények / ég csillagai*”. Az idézet az eposzokt is számon tartott *Beavvi Áltádon* (‘Nap édesapám’) című versciklusból származik (Domokos 2001: 25).

²² Például az Anders Fjellner által gyűjtött és kiegészített epikus jöklaszövegekből. Fjellner munkáját az aktorkban már javában folyó finn folklór-gyűjtések és kiadványok is inspirálják, így születtek meg a korábbi folklór-szöveg-kiadás gyakorlatát tükröző, a lejegyző kreativitásával megformált *Pitiven pánieh* (‘A Nap fia’) és a *Piikka Peššán pánieh* (‘Piikka és Pašša fia’) című „számi eposzövegek”. A magyar szövegidézet Beate Anna fordításából való (lásd: Keresztes 1983).

²³ A újságcikk eredeti forrása: <http://www.sagat.no/hovednyheter/2013/02/16/293882/>. A riportot több norvég lap is közölte, pl.: <http://www.nrk.no/gullkrigspastor-fn6C3y4B8ster-storm-eller-sameflagget-1.59464> és <http://hjemmenews.com/2013/02/16/pastor-the-sami-flag-is-ugly-and-full-of-occult-symbols/>

szere jelképező kört, szívesebben látná a keresztet a zászlón, hiszen a számiak már rég nem pogányok. A samanisztikus jelképek és a számság mitikus/ezoterikus kódbe burkoltató interpretációi valóban nem mindig népszerűek a keresztény számiak, főleg a laestadianusok körében. Ők nagyon hiányolják a keresztény jelképeket a többiség nagyon ellentmondásos szerepe miatt e véleményük koránsem tükrözi a többiség álláspontját. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a laestadianus és más, erősen keresztény kötődést csoportok a számi szimbolikt teljesen színtelenek a vallási élet szintjeiről. A számi viselet vasárnapi, ünnepi ruhaként jelen van a templomokban, és a számi templomok képei, oltárai is a számi (szám)világot tükrözik, népviseletet hordó keresztényeket ábrázolnak, köztük a „lapp Máriával”²⁴.

A rehabilitáció és mellékhatásai

A régi-új jelképek a számiak egységbe kovácsolásán túl többnyire kifelé is pozitívan hatnak. Az új diskurzusokban nem alacsony színvonalú, neveléses dolgok többé a számi énekek vagy viseletformák, és a természet értékeit megóvó életmód sem az elmaradottság jelzője, hanem a környezetvédelem számára is kiaknázzható fontos tudásforma. Az új és élesebb megvilágításban a számiak teheség zeneszék, tárgyi világuk pedig meghitelt a képzőművészeket, formatervezőket. Bár sokan továbbra is ellenségesek vagy közömbösek maradnak az őslakosokkal kapcsolatos kérdésekben, úgy tűnik, egyre többen akarunk részülni a számi kultúrából. Ez az új trend meglehetősen ambivalens helyzeteket teremt: egyfelől a számiaknak és a „kvitálókknak” is erős kontörtökkel rendelkező elképzelései vannak arról, hogy milyen a hiteles számi, másfelől az ideálképek egységes alarca mögött a sokféleség valóságát találjuk „mindkét oldalon”. A továbbiakban három országból három esetet mutatok be, amelyekben más és más kontextusokban került központba a számi viselet.

2009. február 6-án egész Norvégia északra figyelt. Nemcsak azért, mert a számiak ezen a napon ünneplik a Számi Nemzeti Napot, hanem a hercegi pár, Haakon és Mette-Marit kautekinoi és karaszjoki látogatása miatt.²⁵ Az alkalomra a hercegi pár – a még 2001-ben az esküvőjüktre kapott – számi viseletben érkezett. Északi tartózkodásuk két napján kipróbálták a tradicionális számi életet, a lassózásról a rénfogaton való utazáson át majdnem a sátorban alvásig. Az utóbbit a –30–35°C-os hidegre való tekintettel Mette-Marit elvetette.²⁶ A sajtóhírek pozitívan számoltak be a hercegi pár

²⁴ A lapp vagy lapplódi Mária egy számi lány, Milla Clemensdotter megnevezésektől el tovább. A nevei Laestadius használt először, miután 1844 januárjában találkozott vele. Ez a találkozás, a lány életútjának és „megvilágosodásának” megismerése a lelkes, további pályája szempontjából egy meghatározó fordulat volt, hozzájárult ahhoz, hogy a kereszténységben belül kialakuljon egy számi világlátáson alapuló, azt erősen magába olvasztó protestáns irányzat.

²⁵ Kautekino és Karaszjok emblemikus számi települések. Előbbi a legfontosabb kulturális eseményeknek ad helyet, utóbbi pedig a számiak közigazgatási központja, itt működik a norvégiai számi parlament is.

²⁶ <http://www.seher.no/nytt/nyttsover-ute-i-35-minusgrader-36740>

részvételével lezajlott számi ünnepsorozatáról, ám néhány számi orgánum kritikával is élt, például megjegyezték, hogy Haakon rosszul vette föl a „négyeszl-sapkát”, és a számkijól ajándékba kapott téli viselet alatt mindketten overáltl viseltek.²⁷ A sátor-szállás elutasítása és az overáltl viselése egy, a számi folklórban is gyakran felbukkanó „homogenizáló” szűzsét hívott életre, miszerint csak a számiak bírják a hideget. A közlekedés és a barátság gesztusa nem tudta elfedni a kisebb hibákat, mint például a sapka helytelen viselése. Ennek ellenére senki sem vonta kétségbe a norvég uralkodó-család pozitív szándékát.

Más, drámaibb esetekből is kiderült, hogy a számiak nagyon érzékenyen reagálnak, ha valaki úgy használja a jelképeket, hogy nem ismeri a hozzájuk tartozó kódot. Finnországban a szépségkirálynő esete járt komoly tanulságokkal. A Miss Universe 2007-es finn fordulójának győztese számi viseletben képviselte az országot (az öltözközt azonban nem számiak készíteték, Hong Kongban gyártott tömegcikk volt). Ezt követően az észak-finnországi Rovaniemi-ben ünnepek kezdődtek. Fiaiatok számai vonultak békésen az utcákra számai és (a finn nyelv direkt mellőzéseivel) a finneken túl is üzeni kívánó angol feliratú transzparenszekkel.²⁸ A tiltakozások jelmondatái: „Respect my culture!”, „I like real things!”, „Not for sale!”, „This is our dress, this is our identity!” és „Burn fake!” (Hilder 2015: 159). Lars Miguel Uusi nyilatkozatában kifejtette, hogy azért tiltakoznak, mert a turizmusra épülő iparág „hamisított viseletet” és „hamisított számkikkal” árasztja el Lappföldre.²⁹ Ez pedig szerinte egy elfogadhatatlan, újfajta diszkrimináció, ami semmibe veszi a számiakat. A turisták „átszámkikkal” és a tárgyí kultúra silány utánzataival találkoznak északon, és a csillogó Mikulás-burkolattal szembeesve azt gondolják, ilyenek a valódi ösákokosok. A tiltakozók transzparenszei között volt egy „Dá lea miss Sápmi!” (Íme, miss Sáámiöld!) feliratú is, amelyet egy fiatal, valódi viseletbe öltözött lány tartott egy asztal mellett állva, amelyre a finn szépségkirálynő által is viselt „made in Hong Kong” számi ruhautárat volt kiterítve, ezzel demonstrálva az erős kontrasztot. Amint a nyilatkozatokból is kiderült, egy egyszeri esemélt mélyebb gyökért problémáról van szó. Klemeti Näkkälärvä, a számi parlament volt elnöke is kifejtette, mennyi kárt okoz nekik a finn turista-ipar, amelyben a számi tárgyák, közöttük a viselet silány, Kínában tömegcikként gyártott változataival árasztják el a lappföldi – nem számiak által üzemeltetett – üzleteket.³⁰ A ruha ajándékozáának (amely mindig házálig készülő, kézműves termék) és viselésének a számiak körében máig fontos, rituális jelentése van, a befogadást, a társadalom tagjává válást is jelképezi. Ezzel szemben a

finn áruccikk megrendelői és terjesztői a mögöttes jelentések negligálásán túl még a hiteles másolásra, és a jó minőségre sem törekednek. Bár léteznek a piacon az eredetiséget is igazoló számi kézműves termékek (duodji), ezek nehezen veszik fel a versenyt az olcsó tömegcikkkel. Természetesen – bizonyos mértékben – a turizmus az ösákosok megélhetéséhez is hozzájárul, maguk a számiak is kiakadják a „saját” turista-iparukat, ami azonban koránsem tévesztendő össze a kínai utánzókkal.³¹

Svédországban a 2014-es „Talang Sverige” tehetségkutató országos válogatóján egy népviseletbe öltözött számi nő jelent meg. A vele készült interjúkban, és a színpadra lépéskor a zsűrrel folytatott beszélgetésben is hangtúlisan került szóba a megjelenése. Jon Henrik Fjällgren elmesélt, hogy szereti a számi viseletet, és ruháját edesanyja készítette. Ő maga dél-amerikai „indian” származású, csecsemőként fogadta örökbe egy svédországi számi család. A színpadi fellépést megelőző bemutatkozó kisfilmből az is kiderült, hogy gyermekorában sokan lenéztek és csúfolták a bőrszíne miatt, és azért is, hogy egy hagyományörző számi réntartó család tagja. Ő ennek ellenére büszkén mutatja meg a számi kultúra értékeit a svéd közönségnek, így a tehetségkutatóra is jókával készült. Jon Henrik fellépése alatt könnybe lábadt a közönség jó néhány tagjának szeme, és az ének után a zsűritagok a közönséggel együtt állva tapsoltak, alig tudtak megszólalni a meghatódottságtól.³² Néhány héttel és fordulóval később Jon Henrik az országos verseny nyerteseként távozott. 2015-ben máit az uralkodócsalád előtt jóikáit svéd zászlók alatt, a svéd katonazenekar kíséretében a Nationaldagon ünnepi eseményén.³³ A svéd nemzeti napnak immár hagyományává vált, hogy számi énekes lép fel a díszelőadás részeként, és Jon Henriken kívül jónéhány számi énekes lett népszerűvé a svéd közönség körében.

A három eset tanulsága, hogy az etnikai alapú feszültségek máig jelen vannak északon. A számi jogok elsősorban Norvégában és Svédországban kaptak törvényi védelmet. Azonban a két (norvég és svéd) példa is jól illusztrálja, hogy a két ország politikájá a számi rehabilitálásban másfajta utat követ. Mindennek történeti okai lehetnek, hiszen Norvégia a számiság kulturális jellemzőit aktívan eltüntetni: erőteljesen asszimilálni, megváloztatni („norvégosítani”) a számiakat (Björklund 2000, Minde 2005), míg Svédországot elsősorban a kirekesztés jellemezte: az állampolgári jogok megvonása és a számiak lélekszámai tudatosan célzó szótíróv intézkedések (mint pl. a sterilizálás) azt a jelentést hordozták, hogy a számiak alacsonyabb rendűek, sosem

²⁷ <http://nowegianne.net/2009/02/09/haakon-and-mette-marit-in-finnmark/>
²⁸ A timentérl szöve beszámoló forrása: <http://rabble.ca/blogsblogs/sko/stalline-kaus/2012/03/actvst-communiqu%C3%A9-sur-culture-not-halloween-costume%E2%80%9F> és <http://arranz2.blogspot.hu/2007/06/can-just-anyone-wear-gk.html>

²⁹ Lappföld a finn Lappi elnevezés magyar megfelelője, amely Finnország legészakabbi régiójának hivatalos elnevezése.

³⁰ Szóbeli közlés. Klemeti Näkkälärvä a 2014 novemberben tett magyarországi látogatása során az ELTE BTK által szervezett keretkaszál beszélgetésen beszélt erről a témáról.

³¹ A számi divattervezők egyre inkább próbálják átvezetni a tradicionális viseletmínakat, színeket, motívumokat a fiatalok igényeit is kielégítő mai „szabásminakba”. A modern, egyedi tervezésű számi ruhák népszerűek a számiak és nem számiak körében is. Arra azonban mindig hangsúlyt fektetnek, hogy a máig ismert viselet-számibolika a megfelelő módon kerüljön át a modern viseletek világába. Sigea-Maria Mägga 2015 augusztusában Ouluban a számi kézműves termékekről, ruhatervezők munkáiról tartott előadást. Hangsúlyozta, hogy a duodji napjainkban is nagyon fontos jelentéseket hordoz: normarendszer ködölkét hozzá, és a számiak emberi jogi küzdelmeinek is színtöluma (Mägga 2015: 448–449).

³² A verseny közvetítése a youtube-on megtekinthető: <https://www.youtube.com/watch?v=w0EcDqpbEvg>

³³ Az utóbbi években több számi előadó volt díszvendége az eseménynek. 2013-ban Sophia Jannok, 2014-ben Ingá Márei Gaup Juuso Lorenzen társaságában.

lesznek a svédekkel egyenértékű „rassz” (Grundsten 2010). Norvégiában ezért a rehabilitáció politikai eszközei ma a számi jellegzetességek elfogadását, a kultúra egyenrangúsítását célozzák, amit a norvég hercegi pár számi viseletben történő hivatalos megjelenése is jól illusztrál. Svédországban pedig inkább az egyenrangú állampolgári státusz köré szerveződő folyamatok figyelhetők meg. A számság fő jelképei (mint például a viselt és a jolka), lenézett szimbólumokból a svédet által elismeri, sőt ünnepli jelképekké lesznek az „egyenjogsítás” (és kompenzáció) diskurzusában. Más kérdés, hogy a kulturális színtereken megfigyelhető pozitív változások ellenére a politikai háttér nem olyan erős, mint Norvégiában. A turisztikai iparági elemek működésének következtében pedig – a számiak úgy érzik – újabb és újabb kulturális elemek csúsznak át idegen kezekbe. Érthető, hogy ebben a kontextusban a kultúrának egyre inkább felértékelődik a szerepe. A számi nemzet a kultúrában ragadható meg. A számi kultúra az, amely saját állam és saját földterületek hiányában is kizárólag a számiak közös tulajdona lehet, nemzeti tulajdon értelmében. A kulturális szimbólumoktól függően felhasználása tehát, még ha jó szándékkal történik is, kétségbeesést szül vagy rosszallást vált ki a számiak körében.³⁴ A viszonyulások tehát sokféleképp, és az éppen aktuális ideológiák, események által is erősen árnyaltak. A viselettel kapcsolatos közös retorika hiánya nemcsak finn-számi relációban jelentkezik, jól példázza ezt a norvég hercegi pár nem teljesen szabályos öltözetére vonatkozó kritika is. Svédországban pedig Sofia Jannek egyik új, 2015-ös videokiipje mutatja be, hogyan kell felöltöni a népviseletet,³⁵ miközben a dalszövegben erősen bírálja a svéd demokráciát.

Összegzőképpen

A számi politikusok, énekesek, képzőművészek nyilvános szereplései elképzelhetetlenek a számi viselet, vagy a számi identitást vizuálisan szimbolizáló egyéb kellékek nélkül, ami a revitalizáció és a rehabilitáció folyamatainak egyaránt velejárója. Az „észak” korábbi interpretációi: a vad és lakatlan, a civilizáció meghódítására váró „senkföldje” ma már elfogadhatatlanok (Broderstad 2011: 893.; Hilder 2015: 120–129). A mindenütt jelenlévő számi jelképek figyelmeztetnek: észak sosem volt pusztán kietlen vadon. Az artikus táj is otthon, a számiak otthona, ahol számukra minden dombhoz, völgyhöz, folyóhoz és kőhöz történelem kapcsolódik. Emlékek tája, a számi történelem színpada. A revitalizáció eredményességének látványos megnyilvánulása a számi nyelvű feliratok, helynevek mellett a sűrűn előforduló számi zászlók és a viseletet hordó emberek jelenléte. Bár a területi autonómia a számiaknak életlenül, a kék, piros, sárga és zöld színek jelzik a számiak szimbolikus tér(vissza)foglalását, jogaik érvényesítésének igényét. Ez a vizuális szimbólumokkal

³⁴ Az ehhez hasonló reakciókban elsősorban nem a feltűző beállítás, hanem a kiemelendő nemzeti értékek, továbbá egy meghatározott minőségi nivó határokban belüli és nemzetközi védelmére, szabályozására törekvések fogalmazódnak meg (hasonlóképpen például a hungarikumok és kultúrtörvények esetében).

³⁵ How to put on a számi costume in 3:33 min. (<https://www.youtube.com/watch?v=UGc7c8Uzaps>)

megerősített jelenlét jelenik meg minden alkalommal, amikor számi ügyeket képviselnek akár politikai, akár kulturális színtereken. A számi képzőművészeti alkotások színvonalától a politikai transzparenseken, hivatalos intézményi logókon át a zeneszerek színpadi arculatáig az őslakos „négy szín-világ” minden áthat. A teljes népviselet mellett gyakran megfigyelhetők a hétköznapi (nem etnikus jellegű) öltözetek tradicionális elemekkel, vagy számi feliratokkal, sámbódob-motívumokkal való díszítése.

A homogenizációs törekvések, akár kívülről érkeztek a kényszer eszközöként, akár a szükségesség és a praktikum belső dinamikájában formálódtak, a számiak vizuális reprezentációját sokáig meghatározták. A még tágra kontextusba kerülés, az északi életvitelhez és az őslakos kultúrához kapcsolódó „globális öszkép” is az egységesítő szemléletnek kedvezett. Az „igazi, hiteles” számi népviseletben jár, rénszarvas-tenyésztő, és valószínűleg a maga archaikus módján viszonyul a természetfeletthez. Erre a képre alapoznak az időben a XIX–XX. század fordulójának bemutatásáig terjedő múzeumi látatok is (Mathisen 2010: 53–72), ami a – kortárs kultúrát is részletesen dokumentáló – modern skandináv múzeológiai szemlélettel éles elkülönítést mutat. Természetes, ugyanakkor óvatlanul archaizáló, hogy a számiak önmeghatározásában a legkarakteresebb, egyben nagy történelmi múlttal rendelkező szimbólika jelenik meg. A turisztikai iparágak és sokszor még a törvényi szabályozások is ezt erősítik (például Norvégiában és Svédországban a számi identitás szempontjából kiemelten fontos réntartásra a számiak kizárólagos joggal rendelkeznek). A szimbólumoknak nemcsak befelé, hanem kifelé is hatékonyaknak kell bizonyulniuk, ami „a többségi társadalom egoizmus iránti vágyának” (Nagy 2014: 241) kielégítését is magában foglalja.

Ez időnként belső feszültségeket szül, amely a számi irodalomban is többször megfogalmazódik: „Nem úgy élek / nincs oly házam / nem vadászom. / Számi

vagyok-e? // *Mégis / számi a vágyam / számi a gondolatom / számi a lelkem / nyelvem számi*)” (Ravna Eira).³⁶ Egy átlagos, modern északi kisváros vagy falu nem vonz látogatókat, a lapföldi utazó a sarkvidék régi arcát látja kíváncsi, és ez természetesen találkozik a számi hagyományőrző törekvéssel, a nemzetiségi legalapvetőbb tartalmi pillérével. Fenntartja ugyanakkor azokat az éles cezúrákat, amelyek a számit a modern társadalom határvonán kívüre helyezik. A relikvum-jelleget hátrahagyó szemléletbeli változás csak napjainkban, a 2010-es évek elejétől kezd kibontakozni: a múzeumi ártalok, a filmek, a zenei videoklipek stb. a számit ma a modern világ egyenrangú részeként próbálják bemutatni. Nemcsak arról van szó, hogy sílápokon járó emberek helyett motoros-száni sikhának a réncsoráték mellett, és hogy a legmodernebb technika az északi otthonokban is jelen van. Maguk a számit jelképező szimbólumok is új jelentésekkel telítődnek. Jóját hallgatói például „trendi” lett, országos tehetségkutató verseny lehet vele nyerni. Számi művészek és tervezők munkái kerülnek norvég, svéd, finn és jóval távolabbi otthonokba (mint például a számi ivócsészét mintázó forél vagy a „négysejt-sapka” ihlette díszüvegek és poharak).

A számi jelrendszer szélesebb körű felhasználása ezzel párhuzamosan betagozódik egy másik, „pánóslakosság-diskurzusba” is, amely a hagyományok tulajdonjoga, tartalmának védelme, tulajdonképpen a márkavédjegy kérdése körül folyik.³⁷ Ezzel kapcsolatban egyértelműen posztkolonialista reakciók is megfigyelhetők a számi körben: kultúrájuk, nyelvük, történelmi kutatását, értelmezését saját joguknak és feladatuknak tekintik, és bizonyos számi szimbólumok skandinávok általi „honosítását” kifejezetten rosszallással fogadják (mint például a Miss Universe finnrésztvevő nyertese kapcsán bemutatott esetben).

A XX. század második harmadáig latensen létező szimbólumok az ezredfordulóra kiemelkedő jelentőségűek lettek, a 2010-es években pedig népszerűségük tulitott a számi közösségek határain. A számi szimbólumok norvégok, svédek vagy finnnek állati integrálásával párhuzamosan a számi körben megfigyelhető a félre őrzött kulturális egyediség kinyilvánításának felerősödése. Az asszimilációtól való féltelen ma is él, így a *befogadás-kiszáritás, rehabilitáció-(kulturális) imperializmus* kategóriák közötti cezúra sokszor elmosódik, és az értelmezések hintajátékában a szimbólumok is törekényebnek, sérülékenyebnek tűnnek. Ebben a kontextusban a régi jellemző: „*Sámiöld a számié*”³⁸, mára inkább „*a számi kultúra a számié*” formában fogalmazható újra.

³⁶ Fordította: Domokos Johanna (Domokos 2003: 23)

³⁷ Az őslakos népek kulturális értékeinek védelméről szóló irodalom egyre terjedelmesebb, ld. pl.: Collins 1993; Graves 1994; Brown 2003; Solbakk 2007; Hirvonen 2008.

³⁸ A számi himnusz utolsó sora. A himnusz teljes szövege Bede Anna fordításában jelent meg magyarul (lásd: Keresztes 1983, 187–188).

Bibliográfia

Akro, Ante

2003 The geographical and sociolinguistic situation. In: Jukka PENNANEN – Klemetti NAKKALAARVI (eds.): *Siidastallan. From Lapp Communities to Modern Sámi Life*. 34–41. Inari, Sámi Siida Museum.

Bereczki, András

2000 A lappok története. In: NAVOSZKY György (szerk.): *A finnugorok világa*. Budapest – Moszkva, Teleki László Alapítvány.

Biro, A. Zoltán:

1996 A megmutatkozás kényszere és módszertana. Az etnicitás vizsgálatának szempontjai és esélyei egy közép-kelet-európai mikrorégióban. In: GAGYI József (szerk.): *Egy-más mellett élés. A magyar-török, magyar-cigány kapcsolatokról*. 247–283, Cskszereda, Pro-Print Könyvkiadó.

Björklund, Ivar

2000 *Sámi – nášuvdna riegdá*. Tromsø, Tromssa Musea, Tromssa Universiteahla Brodersstad, Else Grete

2011 The promises and challenges of indigenous self-determination. *International Journal*, 66, 4, 893–907.

Brown, Michael F.

2003 *Who Owns Native Culture?* Cambridge, Mass., Harvard University Press.

Collins, John

1993 “The Problem of Oral Copyright: The case of Ghana.” In FERRY, Simon (ed.): *Music and Copyright*. Edinburgh, Edinburgh University Press.

Domokos Johanna

2001 *Nils-Aslak Valkenpää: Nap, édesapám*. Marosvásárhely, Mentor Kiadó.

2003 A számi írók története. *Finnugor Világ*. 1–2, 15–21.

Ennemi, Harald

1969 When Ethnic Identity is a Social Stigma. In: BARRY, Fredrik (ed.): *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Cultural Difference*. 39–57, Bergen, Universitetsforlaget.

1971 *Aspects of the Lappish Minority Situation*. Oslo, Universitetsforlaget

ENKSEN, Thomas Hylland

2006 *Kis helyek – nagy témák. Bevezetés a szociálanropológiába*. Budapest, Gondolat Kiadó.

2008 *Enricitás és nacionalizmus. Antropológiai megközelítések*. Budapest – Pécs, Gondolat Kiadó, PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék.

Gaski, Harald

2003 *Biejjen Baernie – Sámi Son of the Sun*. Karasjok: Davvi Girji

GRAFF, Ola

2007 The relation between Sami Yoik Songs and Nature. *ESSE*, 12, 227–231.

GRAVES, Tom

1994 *Intellectual Property Rights for Indigenous Peoples: A Sourcebook*. Oklahoma City, Society for Applied Anthropology.

- GRUNDSTEN, Anna
2010 *The Return of the Sámi. The Search For Identity and the World System Theory*. Lund: Lunds Universitet, Department of Social Anthropology.
- HELANDER, Eliina
2003 The meaning of Sámi research for the Sámi. In: PENNANEN, Jukka – NAKKALA-JÄRVI, Klemetti (eds.): *Siidastallan. From Lapp Communities to Modern Sámi Life*. Inari, Sámi Siida Museum 41.
- HINDER, Thomas R.
2015 *Sámi Musical Performance and the Politics of Indigeneity in Northern Europe*. Lanham – Boulder – New York – London, Rowman & Littlefield.
- HIVONEN, Vuokko
2008 *Voices from Sápmi: Sámi Women's Path to Authorship*. Kautokeino, DAT
- HOBBAWM, Eric
1990 *Nations and Nationalism Since 1780: programme, myth, reality*. Cambridge, Cambridge University Press.
- 1997 *A nationalizmus kétszáz éve*. Budapest, Maceenas Kiadó.
- HOBBAWM, Eric – RANGERS, Terence (eds.)
1983 *Invented traditions*. Cambridge, Cambridge University Press.
- KERESZTES László
1983 *Az anyanyelv mondia tanusszal Lapp költészet*. Budapest, Európa Könyvtárad.
- KRISTOF Ildikó
2007 Kité a „hagyomány”, és miből áll? Az Indigenous Studies célkitűzései a jelenkori amerikai indián felsőoktatásban. In: WILHELM Gábor (szerk.): *Hagyomány és eredetiség. Tanulmányok*. 153–172, (Tabula Könyvek 8.) Budapest, Néprajzi Múzeum.
- LEHTOLA, Veli-Pekka
2010 *The Sámi People. Traditions in Transition*. Inari, Kustannus-Paini Publisher.
- MAHTTSEN, Stein R.
2004 Hegemonic Representations of Sámi Culture. From Narratives of Noble Savages to Discourses on Ecological Sámi. In: Anna-Leena Siikala – Barbo Klein – Stein R. Mahtsen: *Creating Diversities. Folklore, Religion and the Politics of Heritage*. Helsinki, Finnish Literature Society.
- 2010 Indigenous Spirituality in the Touristic Borderzone: Virtual Performances of Sámi Shamanism in Sápmi Park. *Temenos* 46, 1, 53–72.
- MAAGA, Sigga-Maria
2015 The Process of creating Sámi handicraft *Duođji* – From national symbol to norm and resistance. In: Harri Mantila – Jari Siivonen – Sisko Brunni – Kaisa Leinonen – Santeri Palviainen (eds.): *Congressus Duodecimus Internationalis Fenn-Ugristarum. Book of Abstracts*. Oulu, University of Oulu, 448–449.
- MILLS, Sherylle
1996 Indigenous Music and the Law: An Analysis of National and International Legislation. *Yearbook for Traditional Music*, 28, 57–86.
- MINDE, Henry

- 2005 Assimilation of the Sámi. Implementation and Consequences. *Gáldu čála – Journal of Indigenous Peoples Rights*, 3.
- NAAY Zoltán
2014 Sámánánc a konferencián: A néprajztudomány teologizálódása Oroszországban. *Ethnographia* 125, 2, 234–249.
- NAKKALA-JÄRVI, Klemetti
2003 The Sámi flag. In: Jukka Pennanen – Klemetti Nakkäläjärvä (eds.): *Siidastallan. From Lapp Communities to Modern Sámi Life*. Inari, Sámi Siida Museum. 21.
- 2014 Kirste Paitto A lappok című könyve után. A számi Finnországban az 1970-es évektől napjainkig. In: Nils-Aslak Valkeapää – Kirste Paitto – Klemetti Nakkäläjärvä – Kádár Zoltán: *Lappok*. Budapest, Nap Kiadó, 109–125.
- PENTTÄINEN, Juha
1998 *Shamanism and Northern Ecology*. Berlin – New York, Mouton de Gruyter
- SOLBAKK, Aage – SOLBAKK, Odd Ivar
2005 *Kulturminnet. Arveiem i ja kulturovhuset*. Karasjok, Čáliliid Láágáduš.
- SOLBAKK, John
2007 *Traditional Knowledge and Copyright*. Karasjok, SámiKopiija
- STEPHEN, Adam
2009 Egyesség és szakadás között. Pánszámi együttműködés az északi országokban és Oroszországban. *Pro Minoritate*, 3, 74–95
- SVEEN, Arvid – RYDVIK, Håkan
2003 *Mynisk Landskap. Ved Dansende Skog og Susende Fjell*. Slamsund, Orkana
- TAMÁS Ildikó
2001 A számi irodalmi nyelvek kialakulásáról és fejlődéséről. In: Mátycsák Sándor – KERESZTES László – LAHDELMÄ, Tuomo (szerk.): *Folia Uralica Debreceninsia* 8. *Únnepi könyv Keresztes László iszteletére*. 619–628, Debrecen – Jyväskylä, Debreceni Egyetem Finnugor Nyelvtudományi Tanszék.
- 2013 “Few words are sung in it” – Questions of Methodology in Studying Sámi Yoik Texts. In: Kaisa Andersson (ed.): *L'Image du Sápmi* 3. 236–260. Örebro, Humanistic Studies at Örebro University.
- TULLINGER Gábor
2014 *Sámiska ord för ord. Att måla lexikaliskt avstånd mellan språk*. [Studia Uralica Upsalienisa 39.] Uppsala, Acta Universitatis Upsalienis.

Tamás Ildikó

*

TARTALOM

Kedves Olvasóink!.....	2
Tamás Ildikó: Lapp csoportoktól a színi nemzethez.....	3
G. Bogár Edit: Nyelv vagy nyelvek? – A színi nyelv(ek) szándról.....	22
Tillinger Gábor: A színi idiomok és a dialektometria.....	28
Domokos Jolanna: Színi partikulák, igekötők és visszaható névmások fordításiágáról.....	43
„Adja az Isten, hogy a finnugristika továbbra is megmaradjon...” (közli: Zaitz Gábor).....	52
Bíró Bernadett: Finnugor Szemlérium Szegeden.....	56

A címlapon Elisa Laula Renberg (1877–1931)

Finnugor Világ

A Reguly Társaság Értesítője

Szerkeszti: Csúcs Sándor (felelős szerkesztő), Tamás Ildikó, Falk Nóra, Molnár Zoltán
Szerkesztőség: Reguly Társaság: 2083 Solymár, Hóvirág u. 47.
Villanyposta: Csucs@otk.pke.hu

Kiadja a Reguly Társaság, a Finnugor Világkongresszus Magyar Nemzeti Szervezete közreműködésével

Egyes szám ára 250 forint, az éves előfizetési díj 1000 forint. Előfizethető a Reguly Társaságnál. Bankszámlaszám: 11101404–19664314–36000001.

© Waldberg Bt. Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, az adatfeldolgozó rendszerekbe való bevitel, nyilvános előadás, a rádió- és televíziózás, valamint a fordítás jogát, az egyes részeket illetően is.

HU ISSN 1416-776X * Printed in Hungary

Finnugor Világ

A Reguly Társaság Értesítője

XXII. évfolyam, 1. szám

2017. március

